

เรื่องของ “เส้า” ที่ถูกลืม

โดย...เสวตรรัตน์

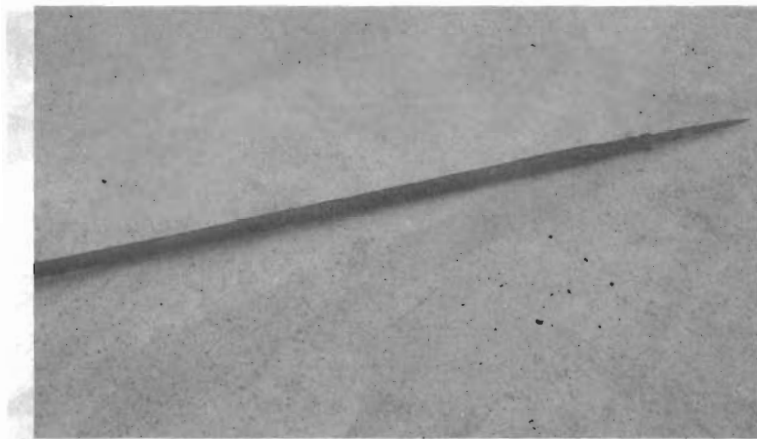
6 เรื่องนี้เกิดขึ้นจากการที่ผู้เขียนได้อ่านหนังสือเกร็ดโบราณคดี **ประเทศไทย ชุดที่ 2** ซึ่งคุณ ส.พลายน้อย เป็นผู้แต่ง โดยเหตุบังเอิญที่ได้อ่านพบคำโบราณคำหนึ่งที่ คุณ ส.พลายน้อย ผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ก็ยังเป็นปริศนากับตัวท่านเองอยู่เช่นกัน คำดังกล่าวอยู่ในเรื่องพระมาลา ซึ่งในเรื่องนี้ท่านได้กล่าวถึงพระมาลาประเภทต่าง ๆ ว่ามีที่มาอย่างไร แต่ละประเภทมีลักษณะอย่างไร และนำไปใช้ในพระราชพิธีใดบ้าง โดยเฉพาะชื่อของพระมาลาเส้าสูง และพระมาลาเส้าสะเทินนั้นทำไมจึงมีชื่อของเส้าอยู่ด้วยกับของสูงเช่นนี้ และคำว่าเส้าในที่นี้หมายถึงอะไรหรือมีความหมายอย่างไรยังคงเป็นปัญหาของที่มาของคำคำนี้อยู่ ในตอนสุดท้ายของเรื่องพระมาลา (หนังสือเล่มเดียวกัน, พิมพ์ครั้งที่ 9, ปี 2516, หน้า 73) ท่านผู้แต่งได้กล่าวไว้ว่า “ในเรื่องราวชนพมอมีกล่าวถึงขบวนแห่ช้างในพิธีคเชนทร์ศวสนานตอนหนึ่งว่า **งามทหารเดินแห่ล้วนแต่ใส่เสื้อหมวกสีต่างๆ ถือธงฉานธงชายไม้เส้าล้อมธนูศร** คำว่า **ไม้เส้า**ในที่นี้จะหมายถึงอะไรก็คงหาคนตอบได้ยากอีก นอกจากจะเดาสุ่มไป”

การใช้เส้าในการควบคุมช้างเชือกที่คู่ร้าย (ภาพจากศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี)

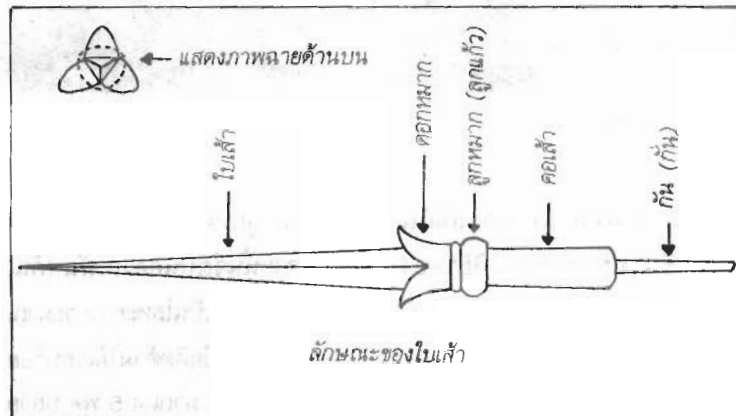
นอกจากคุณ ส.พลายน้อย แล้วก็คงยังมีท่านอื่น ๆ อีก หลายท่าน ที่ยังคงเป็นปริศนาอยู่กับคำว่า “ไม้เส้า” ของขบวนแห่ช้างในเรื่อง นางนพมาศ แต่คำนี้สำหรับความ ช้างในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยเราและในมลายูหรือประเทศ มาเลเซียในปัจจุบันคำว่าไม้เส้าเขายังคงรู้จักกันดีและยังคงใช้ไม้เส้าอยู่ กระทั่งเดี๋ยวนี้

ความหมายของคำว่า เส้า ใน พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ “เส้า น. ไม้กระทุ้งจิ้งหะ, ไม้ยาวสำหรับสอยหรือค้ำ, ไม้ยาวสำหรับค้ำเพ็ญคนกเขาขึ้นวางบน ต้นไม้, ไม้หลักหรือวัตถุที่ตั้งหรือปักเป็นสามมุมสำหรับรองรับ”

จากความหมายในพจนานุกรมของคำว่าเส้า ทั้งสี่ความหมาย เมื่อนำไปถอดความเพื่อความเข้าใจ ในประโยคที่กล่าวถึงในขบวนแห่ ช้างในพิธีคเชนทร์ศวันานที่ว่า “ถือ ธงฉานธงชายไม้เส้าล้อมธนูศร” ความหมายของเส้าในพจนานุกรม แล้วเห็นจะไม่เข้ากับคำว่าไม้เส้าใน ประโยคดังกล่าวเลย ทหารในขบวน แห่ถือไม้เส้าสำหรับกระทุ้งจิ้งหะ เหมือนกับการให้จิ้งหะมีพวยใน ขบวนแห่เรือก็คงจะไม่ใช่เพราะนี่ เป็นขบวนที่จัดเดินกันบนบก จะว่า ถือไม้สำหรับสอยมะม่วงคงไม่ใช่ แน่ ๆ จะถือไม้ค้ำเพ็ญคนกเขาก็คง ไม่ใช่เพราะนี่เป็นขบวนแห่ในพระ- ราชพิธีไม่ใช่ขบวนของนักต่อนกเขา ครั้นจะให้เดินถือก้อนเส้าอันนี้ยิ่ง

■ เส้า

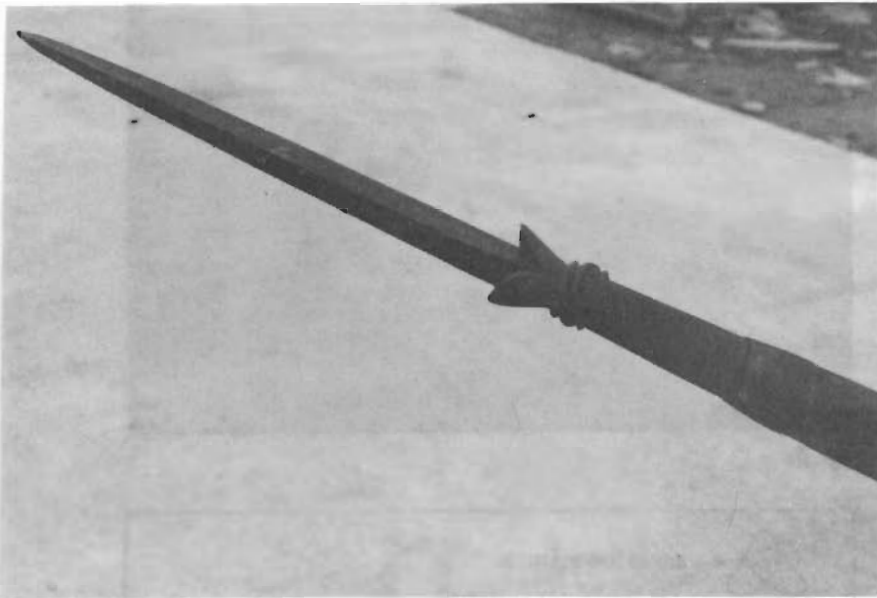
เพี้ยนออกนอกเรื่องนอกราวไปเลยทีเดียว

เส้า

ในความหมายของคนปักข์ได้ (ตอนล่าง) หมายถึงอุปกรณ์ชนิดหนึ่งหรือจะจัดเป็นอาวุธอีกชนิดหนึ่งด้วยก็ได้มีลักษณะคล้ายหอกหรือ แหล่น, หลาว เส้าดังกล่าว ความยั้งจะใช้สำหรับทิ่มแทงช้างที่ เลี้ยงไม่เชื่อหรือดุร้าย เพื่อบังคับ ให้ช้างเชือกนั้นตกอยู่ภายใต้บังคับ บัญชาของความยั้งได้ และใช้ป้องกัน มิให้ช้างเชือกนั้นวิ่งเข้ามาทำร้ายคน ช้างเคียงหรือตัวของความยั้งเอง ในกลุ่มไทยพุทธจะเรียกอุปกรณ์ดัง

กล่าวนี้ว่าเส้า ภาษามลายูจะเรียก ว่า ซา ฟังดูการออกเสียงแล้วใกล้เคียงกัน ใครจะยืมคำของใครไปใช้อันนี้ขอให้เป็นเรื่องของนักภาษาศาสตร์นำไปสัมพันธ์กันอีกที **รูปลักษณะของเส้า ที่ถูกต้องตามตำราของหมอช้าง**

ตาของเส้าหรือไบเส้า ที่ถูกต้องตามลักษณะนิยมในหมู่คนเลี้ยง ช้างจะต้องทำจากเหล็กหลาย ๆ อย่าง ที่เชื่อกันว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์เช่น เหล็กขอช้าง, สมอเรือ, โข และก้น (ก้น) ของอาวุธมีคมจำพวก มีด กริช หอก และดาบ เป็นต้น นำ

ลักษณะปลายเส้า

เหล็กสำคัญเหล่านี้มาประสมกัน แล้วตีขึ้นรูปซึ่งจะต้องมีพิธีรีตองต่าง ๆ อีกหลายขั้นตอน ใบเส้าที่ตีขึ้นรูปสำเร็จเรียบร้อยแล้วจะมีลักษณะเป็นแท่งสามเหลี่ยมปลายแหลมคล้ายหางแมงดาทะเลหรือเหล็กชุดซาร์ฟที่จิกโก่ปากซอยใช้แทงกัน เส้าบางเล่มที่ใบเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายแหลมก็มีบ้างแต่น้อยมาก ถ้าใบเป็นรูปกลมปลายแหลม เหล้าความยาวข้างจะไม่ใช้และไม่เรียกว่าเส้าแต่จะเรียกว่าแหลน ที่ใบเส้าดัดลงมาจะมีกลีบดอกไม้คล้ายบัวหลาย ถ้าเส้าใบเป็นรูปสามเหลี่ยมจะมีสามกลีบ ถ้าใบเส้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมจะมีสี่กลีบ กลีบดอกดังกล่าวเรียกว่า ดอกหมาก มลายูเรียกว่า "บุงอตาแป" แปลว่ากลีบลำดับวน ถัดจากดอกหมากลงมาจะมีลูกแก้ว (โลหะ) ทางภาคใต้เรียกว่า ลูกหมาก มลายูเรียกว่า "ลูวะปะแป"

แปลว่า ลูกหมากหรือผลหมากเช่นกัน จากนั้นจึงเป็นคอและก้น (ก้น) เฉพาะใบเส้าที่เป็นโลหะยาวประมาณ 6-8 นิ้วฟุต เมื่อติดด้ามไม้เรียบร้อยแล้วจะยาวประมาณ 4-5 ฟุต ปลายด้ามที่เป็น ไม้จะเหลาให้แหลมใช้สำหรับปักด้ามไว้กับพื้นดินเมื่อหยุดเดินทางหรือมีกิจกรรมอย่างอื่น และมีข้อห้ามมิให้วางเส้าให้นอนราบกับพื้นหรือปักเอาใบเส้าลงพื้นดินเป็นอันตรายถ้าพื้นดินเป็นหินกรวดปักไม่ลงให้ฝังเส้าไว้กับโคนต้นไม้ ถ้าเส้าเกิดล้มห้ามเดินข้ามเป็นอันตราย เพราะถือว่าเส้าเป็นของสูงส่งสำหรับคนเลี้ยงช้างเช่นเดียวกับขอช้าง

การใช้เส้า

เส้ามิได้ใช้กับช้างทุกเชือกเสมอไป แต่จะใช้กับช้างที่ดุร้ายไม่เชื่อ หรือช้างที่ตกมันเท่านั้นไม่ว่าจะเป็นช้างพังหรือช้างพลาย

ช้างดุร้ายเหล่านี้จะต้องมีความอ่อนโยนน้อยตั้งแต่สองคนขึ้นไป ความญคนทีหนึ่งจะนั่งอยู่บนข้างเรียกว่าความคอกหรือความญบน ความคอกจะใช้ขอเป็นอุปกรณ์บังคับ ถ้าเป็นข้างที่เชื่องใช้ความญบนแค่คนเดียวก็พอ ส่วนความที่อยู่ข้างล่างเรียกว่าความล่างและจะใช้เส้าดังที่กล่าวอยู่นี้เป็นอาวุธและเป็นอุปกรณ์บังคับข้างไปในตัว ถ้าช้างดุมากหน่อยจะใช้ความล่างสองคนขนานซ้ายขวา แต่ละคนจะถือเส้าอยู่คนละเล่ม ภาษาคนเลี้ยงช้างเรียกว่าสองเส้า ถ้าเป็นช้างที่ตกมันหรือเป็นช้างที่เพิ่งคล้องได้มาจากป่าใหม่ ๆ ช้างแบบนี้จะต้องใช้โซผูกแยงเท้าหน้าทั้งคู่เอาไว้ให้พอก้าวเดินได้เท่านั้นเอง และจะต้องใช้ความล่างถึงสี่คนขนานอยู่ข้างละคน (ขาข้าง) เรียกว่า สี่เส้า

เมื่อเกิดเหตุการณ์บังคับขึ้นข้างเกิดตกมันหรือวิ่งเข้าทำร้ายคนที่กำลังสัญจรไปมาตามถนน ความญบนจะใช้ขอสับลงบนหัวข้างและเกี่ยวดึงเอาไว้ ถ้ายังเอาไม่อยู่ ก็เป็นหน้าที่ของความล่างที่จะต้องวิ่งเข้าดักขวางหน้าข้างเอาไว้แล้วร้องห้ามพร้อมกับใช้เส้าคู่มือที่ม้วนไว้เพื่อหยุดยั้งการวิ่งไล่ของข้าง ดังนั้นคนที่เป็ความล่างจะต้องเป็นคนที่กำลังหาญ แข็งแรง และว่องไวรู้หลบรู้หลีกได้ดี ถ้ามีสองเส้าขึ้นไปคงจะอุ่นใจไม่น้อยข้างซ้ายที่มแทงแล้วเอาไม่อยู่ข้างขวาที่มเข้าอีกแทนที่จะเดินหน้าลูกเดียวข้างก็ต้องมาหันรีหันขวางอยู่ตรงนั่นเอง คนที่ถูกข้างไล่ก็คงจะไม่ถูกข้างเหยียบตาย

การทิ่มแทง

ความวุ่นวายที่มึนงงด้วยเส้นเพียงแค่นี้ให้เจ็บเพื่อให้เกิดการชะงักและรู้สึกตัวเท่านั้น การทิ่มแทงก็จะทิ่มแทงบริเวณขา ซอกเล็บเท้าและวงเท่านั้นห้ามทิ่มแทงบริเวณท้องเป็นอันขาด

ในสมัยโบราณในยุคที่ใช้ช้างออกประจัญบานในการศึกสงครามสันนิษฐานว่าคงจะใช้เส้นในการควบคุมช้างกันมานานแล้วและความเหล่านี้ที่ทำหน้าที่เป็นความวุ่นวายก็จะทำหน้าที่ของจุดลบลบาทไปด้วยพร้อมกัน

ช้างที่ใช้ทำสงครามยุทธหัตถีนั้น ในตำราการรบที่เขียนไว้ในสมุขยและพงศาวดารต่าง ๆ มักจะบอกให้ใช้ช้างที่มีร่างกายใหญ่โต มีพลังกำลังมหาศาลและดุร้ายเพื่อที่จะได้ใช้กำลังเข้าทิ่มแทงหลักใส่ช้างของฝ่ายตรงข้ามให้เสียที่ได้ง่ายและถ้าไม่ดุก็จะกรอกเหล่าให้ช้างกินเพื่อให้เกิดการเมาก็จะเพิ่มความดุร้ายอีกคนองมากขึ้น ท่านลองคิดดูเมื่อช้างร้ายอยู่ในขบวนทัพที่มีทหารห้อมล้อมเป็นร้อยเป็นพัน และมีอยู่พร้อมกันหลาย ๆ เชือกในขณะที่กำลังเดินทัพ ความวุ่นวายหรือจุดลบลบาท จะต้องควบคุมช้างเหล่านี้ให้อยู่ในบังคับบัญชาให้ได้เพราะมิฉะนั้นแล้วความโกลาหลจะเกิดขึ้นได้ง่ายในขบวนทัพในเมื่อช้างศึกฝ่ายเดียวกันเข้าประสานงากันเองหรือไล่เหยียบไล่แทงทหารฝ่ายเดียวกัน ช้างมันคงเลือกไม่ถูกหรือกลัวว่าทหารที่ห้อมล้อมอยู่รอบตัวมัน

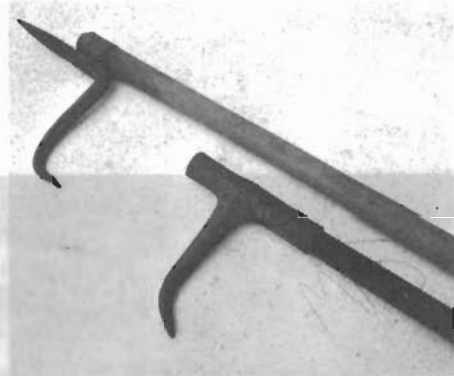

■ ผู้เขียนถือเส้า

นั้นเป็นทหารของฝ่ายใด เพราะแม้แต่ความที่เลี้ยงมันอยู่ทุกวันก็โดนช้างแทงข้างกระบี่ตายมามากนักหนาแล้ว

ยิ่งในขบวนแห่งสมัยโบราณไม่ว่าจะเป็นของชาวบ้านหรือของหลวงก็ใช้ช้างเข้าร่วมขบวนด้วยเสมอไป งานไหนไม่มีช้างงานนั้นไม่ใหญ่ ช้างที่เข้าร่วมในขบวนแต่ละเชือกยังมีงายาวจนมากยิ่งโย้อ่าเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรีแก่เจ้าภาพและคนที่ขี่ เพื่อให้ขบวนแห่งลุล่วงไปด้วยดีไม่มีโศกนาฏกรรมเกิดขึ้นในงานหรือขบวนแห่งทั้งความขบและความวุ่นวายที่ต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ทั้งขอและเส้าจึงต้องเตรียมพร้อมและติดมือของความอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในขบวนแห่งช้างในพิธีคเชนทวิศวนานในเรื่องนางนพมาศจึงจำเป็นที่จะต้องมึนเหล้าทหาร “ถือธงฉานธงชายไม้เส้าล้อมธนูศร”

ทำไมในปัจจุบันคนเลี้ยงช้างในภาคอื่น ๆ จึงไม่รู้จักเส้า เพราะว่าเขาไม่นิยม ท่านใช้แต่ขอเพียง

■ ขอสืบข้าง

อย่างเดียวท่านผู้อ่านสังเกตได้จากภาพยนตร์หรือโทรทัศน์ที่ฉายให้ชมเกี่ยวกับงานช้างของจังหวัดสุรินทร์หรือของศูนย์ฝึกลูกช้างของจังหวัดลำปางจะเห็นว่าความวุ่นวายเดินมือเปล่า ส่วนความวุ่นวายถึงขออยู่บนคอช้างเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเพราะเขาเชื่อใจช้างของเขาเท่าที่เดียวจึงทำให้คำว่าเส้าหรือไม้เส้าสำหรับความวุ่นวายหาคนรู้จักไม่มีอีกแล้ว ถึงจะมีแต่ท่านก็ไม่รู้ว่าที่ท่านถืออยู่นั้นคือเส้าแต่ท่านรู้จักมันดีในชื่อของ ปลัก หรือ ประดัก ต่างหาก ●

เอกสารอ้างอิง

สงขลาน้อย, เกียรติไมตรีสารคดีประเทศไทย, ชุดที่ 2, บุรินทร์การพิมพ์, คำพระ, 2516

บุคคลอ้างอิง

1. นายทองแก้ว เพชรน้อย อายุ 85 ปี หมู่ที่ 7 ต.ป่าบอน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี
2. นายทองแก้ว บุญชู อายุ 78 ปี หมู่ที่ 7 ต.ป่าบอน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี
3. นายชูชีพ โต๊ะเกษม อายุ 86 ปี หมู่ที่ ๓๐ ต.ป่าบอน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี